

ОЦІНКА ТИПУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуті поняття економічного розвитку підприємства, планування економічного розвитку, типів економічного розвитку. Здійснена аналітична оцінка типу розвитку окремих підприємств молочної промисловості. Доопрацьована методика визначення типу економічного розвитку підприємства. Визначені вимоги, які необхідно ставити до підприємства для досягнення ним оптимального рівня та якості розвитку.

Ключові слова: економічний розвиток, підприємство, тип розвитку, промисловість, виробництво.

Summary. This article deals with the concept of economic development enterprise, economic development planning, types of economic development. Analytical assessment of the type of individual dairy industry. Revised method of determining the type of economic development. The requirements that must be put to the company in order to achieve his optimal level and quality of development.

Key words: economic development, enterprise, type of development, industry, manufacturing.

Постановка проблеми. Трансформація виробничої сфери і молочної індустрії зокрема, яка відбулася без достатньо розроблених наукових основ розвитку підприємств як основних елементів економіки країни, привела виробництво України до кризового стану, який має свої специфічні риси, зокрема, спад обсягів виробництва, значне подорожчання продукції та низька її якість, незадовільне економічне та фінансове становище більшості підприємств. Сучасний етап розвитку економіки України потребує вдосконалення відповідної теоретичної основи розвитку, на якій можна було б сформувати ефективну практику економічних реформ.

Слід зазначити вагомий внесок у вирішення окремих аспектів цієї проблеми таких вітчизняних та іноземних науковців, як С. І. Ожегов, М. Д. Аістова, Л. А. Базилевич, Б. Л. Кучин, І. Пригожин, Ю. А. Путянин, І. Б. Новик, Р. Аккофф, В. А. Забродський, І. О. Богатирьов, А. Л. Гапоненко, Н. В. Афанасєв, В. Д. Рогожин, С. Г. Черемісіна, Е. А. Смірнов, Г. Тейл та ін. Проте, віддаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, необхідно підкреслити, що певне коло завдань концептуального, методологічного та методичного характеру потребує подальшого розвитку.

Постановка завдання. Завданням роботи є визначення сутності категорій «економічний розвиток підприємства» та «методи планування економічного розвитку», аналітична оцінка типу та якості економічного розвитку на прикладі деяких підприємств молочної промисловості України.

Виклад основного матеріалу. У найзагальнішому виді розвиток визначається як необоротна, спрямована, якісна, закономірна зміна об'єктів будь-якої природи, матеріальних та ідеальних [6, с. 561]. Розвиток не є тотожним рухові (як зміні взагалі чи будь-якій зміні у просторі і часі).

Відомий учений в галузях дослідження операцій і теорій систем Рассел Лінкольном Аккофф трактує «розвиток» не як умову або стан, зумовлений рівнем наявності ресурсів, а як процес, в якому збільшуються можливості і бажання виробничо-економічної системи задовольняти свої бажання і бажання інших систем та індивідів, пов'язаних з нею. Процес розвитку розглядається як висхідний, оскільки припускає приріст можливостей виробничо-економічної системи [1].

Економічний розвиток підприємства як самостійна категорія характеризується такими ознаками:

- процесність;
- динамічність;
- цілеспрямованість;
- досягнення корисного ефекту;
- якісні і кількісні зміни структури функціонування;
- адаптивність (координованість з розвитком зовнішнього середовища);
- вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища [2].

На нашу думку, економічний розвиток підприємства є необоротною, скоординованою, закономірною зміною усіх сфер його господарської діяльності. Тільки одночасна присутність усіх трьох вказаних властивостей виокремлює процеси економічного розвитку серед інших змін. У результаті розвитку підприємства виникає його новий якісний стан складу і структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів та зв'язків).

Під стратегічним плануванням економічного розвитку розуміють оптимальний розподіл ресурсів для досягнення поставленої мети, діяльність (сукупність процесів), пов'язану із постановкою завдань, а також діями у майбутньому.

Причини зростання ролі стратегічного планування в сучасному економічному процесі можна сформулювати в такий спосіб:

- концентрація капіталу;
- процеси диверсифікації;
- інтернаціоналізація капіталу;
- розвиток науково-технічного прогресу;
- переорієнтація підприємств із виробництва на збут, орієнтація на споживача;
- розвиток акціонерної форми власності;
- вихід на міжнародний ринок;
- необхідність перерозподілу ресурсів тощо [4, с. 12–13].

У теперішній час, за оцінками фахівців, нараховується більше 150 різних методів планування, але на практиці як основні використовуються близько 20. Під методами планування розуміється сукупність прийомів і способів мислення, що дозволяють на основі ретроспективних даних, екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) зв'язків об'єкта планування, а також їх змін вивести судження визначеної вірогідності відносно майбутнього його розвитку.

На нашу думку, усю сукупність класифікаційних ознак методів планування варто доповнити класифікацією методів залежно від організації процесу планування. Тут можна виокремити регламентні та розпорядчі методи.

Регламентні методи планування — це такі, за яких має місце формування структури та ієрархії управління плануванням, делегування повноважень і відповідальності певним категоріям працівників менеджменту підприємства, визначення орієнтирів діяльності підлеглих, надання методико-інструктивної та іншої допомоги виконавцям.

Розпорядчі методи планування, на відміну від регламентних, охоплюють поточну (оперативну) роботу і базуються, як правило, на наказах керівників підприємств. Вони передбачають визначення конкретних завдань для виконавців, розподіл цих завдань між ними, контроль виконання, проведення нарад з питань поточної діяльності економічних структур.

Визначення типу економічного розвитку підприємства — складна і багатогранна проблема, що потребує нових рішень і викликає дискусії та розбіжності в її трактуванні. Оцінка типу економічного розвитку має особливо велике значення у зв'язку з формуванням систем управління об'єктами, що функціонують у нових умовах.

На нашу думку, досить універсальним підходом до визначення типу економічного розвитку підприємства можна вважати методику, що запропонована Р. М. Петуховим [3, с. 31–34]. Варто погодитися з його твердженням, що позитивної оцінки заслуговують ті галузі, ті підприємства, які зуміли домогтися найбільш високих темпів зростання випуску продукції разом із високою якістю цього зростання.

Під якісним ростом слід розуміти зростання, що досягається шляхом інтенсифікації виробництва.

Інтенсифікація — це процес, особливий спосіб розвитку, що спирається на НТП, метою і результатом якого є підвищення економічної ефективності виробництва і збільшення на цій основі випуску продукції. На противагу цьому екстенсивний спосіб розвитку виробництва передбачає збільшення випуску продукції без підвищення ступеня віддачі застосовуваних у виробництві трудових і матеріальних ресурсів (тобто без підвищення рівня ефективності), а за рахунок їх абсолютного збільшення. Окремо розглядають ще один тип розвитку — дегенеративний, за якого відбувається погіршення технічного та технологічного рівнів виробництва і підприємство поступово деградує.

У якості базових критеріїв аналізу та оцінки ефективності організаційно-економічного розвитку підприємств використовуються такі індекси: виробництва ($I_{ВП/РП}$) — розраховується як співвідношення рівня виробництва (реалізації) продукції у звітному періоді до його базової величини; сукупних витрат на виробництво і реалізацію продукції (I_B) — розраховується аналогічно попередньому показнику; рівня економічної ефективності (I_{KE}) — визначається на основі співставлення досягнутих результатів і витрат на їх досягнення, а також співвідношенням (I_{KE}/I_B).

На основі визначених критеріїв Р. М. Петухов виокремлює основні типи економічного розвитку (табл. 1).

Наведена методика передбачає обчислення 4 аналітичних індикаторів, за кожним з яких можна зробити окремі висновки, проте в сукупності ці показники дозволяють розробити ефективні заходи щодо підвищення ефективності розвитку підприємств молочної промисловості. На нашу думку, було б доречним спростити методику Р. М. Петухова, прибравши з моделі d -коефіцієнт, оскільки його використання є недостатньо обгрунтованим, оскільки не несе в собі реальних економічних процесів, що буде висвітлено далі.

Перейдемо до практичного аналізу типу економічного розвитку. Для цього скористаємося статистичними даними окремих підприємств молочної галузі, а саме: ПАТ «Яготинський маслозавод» та ПАТ «ЖЛК-Україна».

Першим індексом, який необхідно розрахувати для дослідження розвитку підприємств молочної промисловості, є індекс виробництва молочної продукції. Але, беручи до уваги, що у ринковій економіці більш доречним є використання не обсягу виробленої, а обсягу реалізованої продукції, пропонуємо розрахувати індекс реалізованої продукції (табл. 2).

На ПАТ «Яготинський маслозавод» спостерігається стрибкоподібне збільшення реалізації продукції у 2010 році порівняно з 2009 і збере-

Таблиця 1

Можливі моделі розвитку підприємств

Варіант розвитку	Значення економічних критеріїв				Тип розвитку
	$I_{ВП/РП}$	I_B	I_{KE}		
1	2	3	4	5	6
1	$I_{ВП/РП} > 1$	$I_B < 1$	$I_{KE} > 1$	> 1	Інтенсивний, найбільш прогресивний розвиток
2	$I_{ВП/РП} > 1$	$I_B = 1$	$I_{KE} > 1$	> 1	Інтенсивний (прогресивний) розвиток
3	$I_{ВП/РП} > 1$	$I_B > 1$	$I_{KE} > 1$	> 1	Переважно інтенсивний прогресивний розвиток
4	$I_{ВП/РП} > 1$	$I_B > 1$	$I_{KE} > 1$	< 1	Переважно екстенсивний малопрогресивний розвиток
5	$I_{ВП/РП} > 1$	$I_B > 1$	$I_{KE} < 1$	< 1	Екстенсивний регресивний розвиток
6	$I_{ВП/РП} > 1$	$I_B > 1$	$I_{KE} = 1$	< 1	Екстенсивний стабільний (регресивний) розвиток
7	$I_{ВП/РП} < 1$	$I_B < 1$	$I_{KE} < 1$	< 1	Детенсивний розвиток

Джерело: [3].

Таблиця 2

Індекси реалізації готової продукції окремими підприємствами молочної промисловості у 2009–2011 роках

Назва підприємства	Доход (виручка) від реалізації, тис. грн.			Індекси виручки від реалізації		
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2010/2009	2011/2010	2011/2009
ПАТ «Яготинський маслозавод»	331202	608713	638865	1,838	1,050	1,929
ПАТ «ЖЛК-Україна»	59528	80995	97775	1,361	1,207	1,643

Джерело: розраховано автором.

ження позитивної динаміки у наступному 2011 р. Це в першу чергу пов'язане із технічною модернізацією заводу, а саме: за досліджуваній період відбулося введення в експлуатацію нового цеху з виробництва кисломолочного сиру, нове обладнання якого дозволило збільшити виробництво цього виду продукції на 8 тонн щоденно.

Стабільне збільшення обсягів випуску продукції на ПАТ «ЖЛК-Україна» з 59528 тис. грн. у 2009 році до 80995 тис. грн. у 2010 році і до 97775 тис. грн. у 2011 році також пояснюється низкою заходів щодо технічної модернізації заводу, а саме: на ділянці приймання молока змонтовані електронні ваги продуктивністю 25 тон молока за годину, що забезпечують швидкість і точність обліку; в апаратному відділенні додатково встановлено чотири станки для сквашування кисломолочних продуктів та ін.

Варто виокремити основні шляхи збільшення обсягів реалізації продукції, які можна згрупувати таким чином [5]:

1) управління ціною продажу. Крім традиційно застосовуваного методу — зростання відпускної ціни, компанії часто використовують інший підхід. Наприклад, тимчасове зниження ціни з метою зміцнення позицій у новому сегменті ринку;

2) збільшення обсягів реалізації можна також здійснити через управління мережею збуту, через яку продукція доходить до кінцевого покупця;

3) управління товарною пропозицією найчастіше призводить до збільшення реалізації компанії за рахунок зростання кількості продаваних товарів;

4) управління просуванням в компанії, по суті, зводиться до використання методів маркетингу на підприємстві;

5) неабиякий вплив на реалізацію продукції має правильна політика держави (наприклад, пільгове кредитування), за якої господарство може прогнозувати вартісний об'єм виробництва продукції, а також ціну реалізації цієї продукції.

Наступним етапом реалізації індексного аналізу оцінки ефективності розвитку молочних підприємств є розрахунок індексів зміни витрат (табл. 3).

Аналізуючи дані табл. 3, можна відзначити поступове збільшення витрат на виробництво досліджуваними підприємствами. Вирішення питання мінімізації витрат на виробництво є одним із ключових на виробничих підприємствах. Шляхи зниження витрат виробництва наведені складанням плану заходів, які спрямовані на управління витратами. До нього увійдуть такі пункти: необхідно аналізувати можливості передання на аутсорсинг різних дорогих процесів, потрібно оптимізувати технологічні процеси, важливо скорочувати витрати на оплату праці, необхідно також зменшувати витрати на побутові витрати, важливо знижувати витрати на рекламу, потрібна вертикальна і горизонтальна інтеграція. Перша припускає тісну роботу з різними постачальниками тільки ключових найменувань матеріалів і сировини. Друга ж інтеграція передбачає пошук можливостей для здійснення закупівель разом з іншим покупцем.

Для об'єктивної оцінки якості розвитку підприємства Р. М. Петухов пропонує порівнювати зміну витрат зі змінами обсягів виробництва і реалізації продукції, що дозволить оцінити ефективність виробництва в кожному році досліджуваного періоду (табл. 4).

Показник економічної ефективності виробництва — це показник успішності вироб-

Таблиця 3

Індекс витрат на виробництво і реалізацію продукції окремими підприємствами молочної промисловості у 2009–2011 роках

Назва підприємства	Витрати на виробництво і реалізацію продукції, тис. грн.			Індекси витрат на виробництво і реалізацію продукції		
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2010/2009	2011/2010	2011/2009
ПАТ «Яготинський маслозавод»	228572	422263	460081	1,847	1,090	2,013
ПАТ «ЖЛК-Україна»	40093	52962	67082	1,321	1,267	1,673

Джерело: розраховано автором.

Таблиця 4

Індекси ефективності окремих підприємств молочної промисловості за 2009–2011 роки

Назва підприємства	Коефіцієнт ефективності			Індекси ефективності		
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2010/2009	2011/2010	2011/2009
ПАТ «Яготинський маслозавод»	1,449	1,442	1,389	0,995	0,963	0,958
ПАТ «ЖЛК-Україна»	1,485	1,529	1,458	1,030	0,953	0,982

Джерело: розраховано автором.

ничо-господарської діяльності підприємства, його колективу працівників. Розраховані нами показники у 2010 та 2011 роках значно перевищили аналогічні показники 2009 та 2010 років на усіх підприємствах. Зміна цього показника в той чи інший бік повинна відображати результативність зусиль трудового колективу, спрямованих на ріст випуску продукції та економічних витрат. Економічного і матеріального стимулю-

вання заслуговують ті зусилля трудового колективу, які приводять до реального росту ефективності виробництва.

Заключним етапом визначення типу економічного розвитку підприємства згідно із досліджуваною методикою є групування індексів відповідно до встановлених критеріїв (див. табл. 1). Висновок щодо типу економічного розвитку наведений у табл. 5.

Таблиця 5

Оцінка ефективності розвитку окремих підприємств молочної промисловості за 2009–2011 роки

Назва підприємства	Значення оціночних індексів			Тип розвитку
ПАТ «Яготинський маслозавод»	2010/2009			
	I_{PI}	I_B	I_{KE}	Екстенсивний регресивний
	1,838	1,847	0,995	
	2011/2010			
	I_{PI}	I_B	I_{KE}	Екстенсивний регресивний
	1,050	1,090	0,963	
	2011/2009			
	I_{PI}	I_B	I_{KE}	Екстенсивний регресивний
	1,929	2,013	0,958	
ПАТ «ЖЛК-Україна»	2010/2009			
	I_{PI}	I_B	I_{KE}	Переважно інтенсивний, прогресивний
	1,361	1,321	1,030	
	2011/2010			
	I_{PI}	I_B	I_{KE}	Екстенсивний регресивний
	1,207	1,267	0,953	
	2011/2009			
	I_{PI}	I_B	I_{KE}	Екстенсивний регресивний
	1,643	1,673	0,982	

Джерело: розраховано автором.

Висновки з проведеного дослідження. Аналітична оцінка типу економічного розвитку, запропонована Р. М. Петуховим, дозволяє нам говорити про переважно екстенсивний тип розвитку досліджуваних підприємств. Це вказує на збільшення обсягів

виробництва внаслідок кількісного, а не якісного приросту факторів виробництва, насамперед зростання трудових ресурсів за незмінного якісного рівня технічної основи виробництва та інших факторів. Це, на нашу думку, є хоча і позитивним яви-

щем, проте не найбільш оптимальним у середовищі обмежених трудових та матеріальних ресурсів. Для посилення конкурентних позицій необхідна ліквідація (продаж) слабких господарських підрозділів, концентрація уваги на зниженні рівня затрат і підвищенні конкурентоспроможності продукції.

Література

1. Аккофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Аккофф. — М. : Прогресс, 1985. — 328 с.
2. Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства» / В. Кифяк // Економічний аналіз. — Тернопіль, 2011. — Вип. 8, ч. 2. — С. 190–194.
3. Петухов Р. М. Оценка эффективности промышленного производства: методы и показатели / Р. М. Петухов. — М. : Экономика, 1990.
4. Платонова Н. А. Планирование деятельности предприятия : учебное пособие / Н. А. Платонова, Т. В. Харитонова. — М. : Дело и Сервис, 2005. — 432 с.
5. Фінансовий аналіз : підручник. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 392 с.
6. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М. : Сов. энциклопедия, 1983. — 840 с.